

## Taevas ja maa peal. Folkloristika Vilniuses

17.-19. oktoobrini 2006 külastas Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna kaheksaliikmeline delegatsioon leedu kolleege Vilniuses Leedu Kirjanduse ja Rahvaluule Instituudis. Külaskäigu kestel uuendasime vanu ja sõlmisime uusi suhteid ning tutvusi. Visiit sai võimalikuks tänu Eesti TA teadlasvahetuse programmile, mis seekord lähendas ametireisile neli folkloristi. Teised delegatsiooni liikmed osalesid muude vahendite toel.

Kuna 17. oktoobril saabusid Vilniusse Suurbritannia kuninganna Elizabeth II ja Edinburghi hertsog prints Philip, saime meigi osa ajaloolise sündmusega kaasnevast elevusest Leedu pealinnas. Juba eelmisel päeval oli toimunud riiklik vastuvõtutseremoonia, mille käigus kinkis Leedu president kuningannale hõbemedaljonid leedulaste tähtsündmuste kujutistega. Vilniuses valmistatakse juba Leedu 1000. esmaimamise aastapäeva tähistamiseks (2009), on alustatud ajalooliste hoonete ulatuslikke renoveerimistöid. Nüüd aga kogunesid inimesed keskpäevaks Raekoja platsile, kuhu saabus lühikeseks tervituskohtumiseks leedu presidendipaar koos kuninglike külalistega.

Meie töölahetus viis meid Antakalnio tänavale Leedu kirjanduse ja folkloori instituuti (Lietuvių Literatūros ir Tautosakos Institutas). Instituut meenutab oma struktuurilt mõnevõrra meie kunagist Keele ja Kirjanduse Instituuti, kuigi analoogia on tõepoolest ainult vormiline. Uurimiskeskuse allüksusteks on tänapäeval vana kirjanduse osakond, nüüdiskirjanduse osakond, tekstoloogia osakond; folkloristika poole pealt rahvalaulude osakond, folklooriarhiiv ning jutustava folkloori osakond (virtuaalse tutvumise võimalust pakub instituudi kodulehekülj <http://www.lti.lt>). Igal allasutusel on mõistagi oma tööülesanded, näiteks tegeldakse nii kirjandusklassika kui tänapäevakirjanduse uurimisega, arendatakse teooriat, avaldatakse kodumaise kirjanduse tüvitekste. Leedulastele on väga tähtsad nende dainad, mida rahvalaulude osakonnas süvenenult uuritakse ning valmistatakse ette trükis avaldamiseks. CDde kui andmekandjate kasutamine võimaldab huvilistel kuulata ka dainade lindistusi. Väljaandmist hõlbustab oma kirjastuskeskuse olemasolu. Leedukate *Vana kandle* sarnase väljaande avaldamine on rohkem edenenu kui meil, sest alates 1980. aastast on ilmunud 17 köidet laule. Folklooriarhiivi külastus pakkus äratundmishetki – sarnasusi on nii töökorralduses, arhiivisüsteematis kui kavatsustes pärimuse ulatuslikuks andmebaasistamiseks. Töötajadki ilmutasid leebet sõbralikkust ja talusid kannatlikult meie küsimusi. Ülakorrusele jäänud teadurid imestasid: mida me küll nii kaua fondiruumides tegime! Jutustava folkloori osakonnaga tutvudes jagunesime vastavalt kitsamale uurijahuvile. Mare Kõiva, Tõnno Jonuks, Karin-Maria Rooleid ja Mare Kalda huvitusid eelkõige muistendite-muinasjuttude tööühma igapäevaülesannetest. Muistendite klassifikatsiooni alal püsib praegu veel Bronislava Kerbelytė loodud süsteem, kuigi vajatakse ehk mitte niivõrd analüütilist, kuivõrd just uurija-sõbralikku liigitust. Viited muinasjuttudele aga integreeritakse ulatuslikumasse kultuuriloolisesse andmebaasi, mis ühendab ajaloo, arheoloogia, tekstoloogia jm andmeid. Piret Voolaid, Anneli Baran ja Helen Hanni vaatasid tähelepanelikult leedu vanasõnade ja kõnekäändude andmebaasi avatud aknaisse leedu parömioloogide arvutites ning võrdlesid tehtut meie seniste saavutustega.

Niisiis selgus, et teemasid ja kokkupuutepunkte, millest rääkida ja mille edasise ühise uurimise üle aru pidada, oli päris rohkesti. On ju mõlemal maal loodud rikkalikud folklooriarhiivid – allikad uurimiseks; mõlema maa folkloristid jätkavad analüütilisi otsinguid, loovad ja täiustavad andmebaase (digitaalne fotokogu, digiteeritud helisalvestused, vanasõnade ja ütluste andmebaas ning loitsude andmebaas; loomisjärgus olev rahvajuttude andmekogu), publitseerivad materjale, mõtestavad ümber oma folkloristliku traditsiooni klassikat. Leppisime peaaegu täie kindlusega kokku, et ühistöö järgmiseks tähiseks võiks saada konverents. Seni aga tutvume oma muude tööde-tegemiste vahel raamatutega, mida vastastikku vahetasime. Näiteks kirjastab sealne instituut sariväljaannet *Uurimusi rahvaluule alalt (Tautosakos Darbai)*, mis ilmub kaks korda aastas ja sisaldab kõrgetasemelisi käsitlusi, kuid ka materjalieditsioone, raamatutvustusi, kongresside ja konverentside ülevaateid ning jooksivaid uudiseid. Samuti on nüüd meie folkloristide raamatukogus kättesaadavad Jonas Balyse kogutud tööd (*Raštai*) viies köites, mis ilmusid aastatel 1998–2004 (leedu ja saksa keeles).

Veelgi teisemaks kujunes 18. oktoober, mil toimus seminar pealkirjaga *Innovations and Traditions in Contemporary Society*. Tutvustasime detailsemalt, kuidas meie töötame ja mida uurime. Piret Voolaid rääkis oma kogemustest andmebaasi konstrueerimisel, täpsemalt piltmõistatustest eesti mõistatustežanri perifeersel alal. Pireti andmebaas leiab kindlasti rahvusvahelist võrdlevat kasutamist, mida hõlbustab visuaalne vorm ning ingliskeelse otsingumootori olemasolu. Anneli Baran demonstreeris eesti ütluste ja muu fraseoloogia andmebaase. Kuigi fraseoloogiline aines ilmub ennast kõnes väga ambivalentsetena, on ilmne, et Anneli töö kätkeb endas põnevaid intertekstuaalse, lingvistilise ja eriti psühholingvistilise analüüsi võimalusi edaspidiseks. Karin Maria Rooleid selgitas rahvusvahelise folkloristikabibliograafia koostamise vaidlusküsimusi ja tegijate valikuid indekseerimisel ning kirjade vormistamisel, tema sõnavõtu pealkirjaks oligi *The International Folklore Bibliography 'Internationale Volkskundliche Bibliographie'*. Seni on ilmunud 45 äärmiselt vajalikku bibliograafiakõidet. Karin on tolle rahvusvahelise töögrupiga seotud alates 2002. aastast. Andres Kuperjanovi viimase aja uurimisteemad tõusevad tähistäeva sfääridesse, kuigi võiks öelda ka vastupidi: selleks, et tutvustada etnoastronoomilisi kujutlusi, tuleb tähed kõigepealt taevast alla folkloristi töölauale tuua. Andres esitas ülevaate, kuidas Eestis on rahvaastronoomiat uurinud Jakob Hurt, Paul Prüller, Ado Grenzstein ning Aleksander Heintalu. Siinkirjutaja Mare Kalda visandas näite aardemuistendite mõne aspekti uurimisest, keskendudes eelkõige mudelitele, kuidas lokaliseeritakse muistendite tegevuspaiku. Kõneleja arvates sõltub nimetatud menetlus jutu orientatsioonist, suunatusest kas pigem füüsilisele või fiktiivsele reaalsusele. Seminari juhatas Mare Kõiva. Kuulajate hulgas oli ka professor Leonardas Sauka. Kuidas ilma temata saakski!

Täname südamest leedu kolleege, kes meie vastuvõtu meeldivaks tegid: Lina Būgienė, Daiva Vaitkevičienė, Aelita Kėnsminienė, Jūratė Šlekonytė, Dalia Zaikauskienė, Rūta Žarskienė ja Irena Žilienė, muidugi ka Leedu Teaduste Akadeemia teadlasvahetuse osakonna töötajaid asjaajamise eest.

Tööst vabal ajal sõitsime Trakaisse, kus olime võlutud nõiduslikust tuledesäras lossist järvesaarel ning Moletai kanti, kus külastasime muinasastronoomiaga seotud kõrgeid ja natuke madalamaid kohti (erilised tänud ka Matile, kannatlikule bussi-



*Tõised meeleolud Vilniuse konverentsil. Andres Kuperjanovi foto 2006.*

juhile). Tõusime Leedu etnokosmoloogia muuseumi vaatetorni (muuseumi kohta vt <http://www.cosmos.lt/>), mis oli küll juba sügishooajaks suletud, kuid Balti ühtsus aitas meid pererahvaga kokkuleppele. Tornist avanes kaunis, kuid tuuline vaade maastikule järve ning linnamäega, observatooriumile ning lätlasest muuseumidirektori Gunaras Kakarase omapärasele koduaiale. Seejärel laskusime jälle maa peale, et minna Jonas Vaiskünase astronoomiatallu, kus kivide ja sammastega ümbritsetud “amfiteatris” künkanõlval tutvustati külalistele muistsete leedulaste tähistaevapärimust ning ajaarvamist. Etnoloogist peremees kommenteeris oma hüpoteese erilise kire ja kaasa- elamisega, kuigi möönas, et lõplikult tõestada mudeli paikapidavust ilmselt ei õnnestugi.

Reis kinnitas stereotüüpi leedulastest kui väarikatest, emotsionaalsetest, hoolivatest ning ilusatest inimestest.

Mare Kalda

## Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse aasta- konverents Koke külalistemajas Võrumaal

1.–2. novembril 2006 toimus Eesti ainukese humanitaarteaduste tippkeskuse – Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse – aastakonverents Võrumaal Koke. Seekordse konverentsi teemaks oli “Tsensuur ja enesetsensuur”.

Kahepäevase tihedalt planeeritud konverentsi avasõnad ütles tippkeskuse juhataja Mare Kõiva, kes juhatas ka konverentsi esimest sessiooni.

Plenaarettekandega “Avalik tekst, tsensuur ja resonants” esines Tartu Ülikooli meediauuringute dotsent Maarja Lõhmus, kes käsitles avalike tekstide loomist ning nende vastuvõttu. Erilise vaatluse all oli avaliku teksti tootmise sovetiaegne praktika ja sellele järgnenud 1990. aastate olukord. Avalikke sotsiaalseid tekste võib käsitleda kui üht liiki avaliku elu vormi ning need osalevad selles oma rollide ja funktsiooni kaudu. Avalike tekstide puhul olulise elemendi – resonantsina – võib mõista erinevate tekstide, nende auditoriumide, gruppide ja indiviidide tähelepanu vastastikust koondumist ja võimendumist. Kaasajal suureneb resonants interaktiivses (meedia)keskkonnas, kus tekstid ja auditorium kohtuvad mitteformaalsel platvormil ning kus lugejail on võimalik teksti täiendada ja omistada sellele avalikult tähendusi kommentaaridena.

Konverentsi jätkas Sirje Olesk ettekandega “Enesetsensuurist Soomes Paasikivi-Kekkose liinil”, milles oli juttu Soome ajakirjanike ja kirjanike hulgas praeguseni levinud enesetsensuurist – nn tuleohtlike teemasid välditakse. Tänapäeval kärbitakse oma väljendusvabadust seoses islamiga, president Kekkose ajal tehti sama Nõukogude Liitu puutavas. Täpsemalt rääkis S. Olesk kahest juhtumist kirjastuses *Tamm*, mis loobus Solženitsõni “Gulagi arhipelaagi” väljaandmisest ning hävitas ka kunagise kommunistist siseministri Yrjö Leino mälestusraamatu tiraaži. Vormiliselt oli Soome vaba, kuid varjatult eksisteeris idanaabrist lähtuv (enese)tsensuur siiski.

Enn Vetemaa raamatu “Eesti näkiliste välimääraja” tekstuaalsetest moondustest saksakeelses versioonis rääkis Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonna esimees Berk Vaher. Esimene, väheste muudatustega saksakeelne tõlge raamatust ilmus Günther Jänickelt 1985. aastal Saksa DVs. Tõlke 2002. aastal ilmunud varianti “Die Nixen von Estland – Ein Bestimmungsbuch” on aga kunstnik Kat Menschik tublisti kärpinud, samas varustanud ohtra pildimaterjaliga. Tõlkes kaduma läinud tekstiosad jagas B. Vaher kolme rühma ning esitas ka arvatavad motiivid nende kõrvaldamiseks. K. Menschikut võib vaadelda ideoloogilise tsensorina, kes tegutseb teose kirjutamise kontekstist erinevas taustsüsteemis, mis teda väljajätetele sunnib. Siiski pole see versioon Vetemaa teksti vaesestav tsensuuriprodukt, vaid kunstilise lisaväärtusega mitmetasandiline tõlge kultuurisemiootilises tähenduses. Tõlke jagas esineja kolmeks tasandiks – sõnalisest keelest pildikeelde, nõukogude kultuurikontekstist Euroopa konteksti ning meessoost vaatleja teadvusest naissoost samastuja teadvusesse.

Küsitavused ja küsimused tekstimuutuste põhjendatuse osas küll jäävad, ent kui võrrelda M. J. Eiseni suulise pärandi “tõlkimist” kirjalikku teksti ning Vetemaa tõlget folkloorikogumikust kirjandusteoseks, on näha, et Menschiku moonded näkiteksti



*Foto 1. Sirje Oleski sõnavõtt soomlaste enesetsensuurist tegi kuulajad mõlikuks. Alar Madissoni foto 2006.*

puhul on pigem reeglik kui erandiks. Uusi moondeid aga võiks ilmselt põhjustada saksakeelse uusversiooni tagasi tõlkimine eesti keelde.

Berk Vaheeri juhitud teist istungit alustas akadeemik Arvo Krikmann palju poleemikat põhjustanud nn Delfi seadusse puutuvate aspektide tutvustamisega. Karistus-seadustiku ning mitmete elektroonilist meediat puudutavate seaduste muutmise eel-nõu algatajaks oli justiitsminister Rein Lang, kes leidis, et tuleks piirata solvavate internetikommentaare levikut. Lähemalt oli juttu Olev Hannula juhtumist, mis al-gas mõne aasta eest kirjutatud kommentaarist “Juudid ahju” ning päädis tema süüdis-tamisega vaenu õhutamises ning 3000-kroonise rahatrahviga.

Krikmann tutvustas ka vihkamist levitava internetipostituse – leimi – mõistet ning etümoloogiat.

Nn Delfi seadus võeti ulatuslike kärbeta ja muudatustega vastu 2006. aasta suvel, kuid loodetud edu ei ole see saavutanud, millest annavad ilmekalt aimdust presi-dendivalimiste aegsed kommentaarid internetiavarustes.

Konverents jätkus folklorist Kristi Salve ettekandega “... ei kartnud Jumalat ega häbenenud inimesi”, mis põhines netikommentaare lugedes tekkinud tähelepaneku-tel. Esineja vaatles, miks ja mil moel inimene ise oma tegusid või nendest hoidumist, oma sõnu ja vaikimisi korrigeerib. Oluliste mõjutajatena võib nimetada hirmu ja häbi. Häbi on ühelt poolt seotud südametunnistusega, teisalt aga on see n-õ väline häbi, mil tekib hirm teiste inimeste arvamuse ees. Sellisel juhul on häbi survevahend, mil-lega kollektiiv/enamus/võim inimest karistab. Kui inimese südametunnistus on pu-has, siis ei tekita väljastpoolt lähtuv häbistamine mitte häbitunnet, vaid trotsi.

Internetikommentaariid on valdavalt negatiivsed ning üllatavalt palju esineb häbis-tamist. Hüüatust *häbi!* kasutatakse riigi- ja omavalitsustegelaste, aga ka äri- ja kultuu-rivaldkonna tegijate suhtes, ja seda kohaldatakse nii kollektiividele kui indiviidide-le.

K. Salve arutles selle üle, kas kõikelubatavuse tingimustes on *häbi!* hüüdmine vaid retooriline võte või loodetakse tõemeeli, et häbistatav tõesti häbenema hakkab ning oma tegusid ja/või käitumist kuidagi korrigeerima asub.

Arheoloog Tõnno Jonuks käsitles internetikommenteerijate arusaamu Eesti ajaloost. Markantsemate näidete põhjal tõi ta esile olulisemad allikad, mida peetakse Eesti ajaloo taunimiseväärseks või vastupidi – hinnatakse kõrgelt. Põhjalikuma vaatluse all olid kaks suurt teemat: muistne vabadusvõitlus ning muinasaegne ideoloogia. Mõlemad omavahel tihedalt seotud teemad on kommenteerijatele südamelähedased ning põhjustanud elavat vaidlust koos nõudega tsensuuriks.

Omapärasest tsensuurivormist rääkis Eesti Rahvaluule Arhiivi teadur Janika Oras, kes käsitles Teise maailmasõja järgset folkloorikogumist vanema põlvkonna maainimeste seas ning selle säilitamist. Hoolimata kogumistöö ühtsest ideoloogiast ning intervjuueeritavate ja arhiivi kirjasaatjate püüdest folkloristide soove ja juhiseid täita, otsustati nii mõnigi kord saadetud ainek "puhastada" või kogutud materjali mitte arhiveerida. Tekstides esines ülekleepimisi, leheservadel märkusi "Ei ole rahvaluule!" jne.

Lähemalt vaatluse esineja folkloristidepoolse distsiplinaarse tsensuuri näiteid 1950.–1960. aastate arhiivitekstides. Näited olid valitud juhuslikult, erinevate regilaulude osanud eesti maanaiste kohta ning kutsusid arutelule, miks erinesid mitteprofessionaalsete rahvakogujate ning folkloristide arusaamad jäädvustamisväärsest laulmistraditsioonist ja milliste valikute tulemusena on sündinud täna kasutatavad pärimusekogud.

Konverentsi esimese päeva viimane ettekanne M. J. Eiseni rahvaluulekogus esinevatest lugemistest ja ülalugemistest oli Katre Kikaselt. Esineja rääkis Eiseni kogust, võttes aluseks Renate Lachmanni mäluksitluse lähtudes palimpsesti metafoorist, mille kohaselt juba kirja pandud märgid on maha kraabitud ning kultuurikirjutuspinda uute tekstide loomiseks kasutatud, vanad märgid aga pole kustutatud ning ilmuvad uute ja veel uuemate vahel välja kui millegi tervikuna hoomamatuks jääva fragmendid.

Tekstidest võib leida kogujate kommentaare ja kaaskirju, materjalide liigendusi, nummerdusi-ülenummerdusi, lugejate märkusi leheservadel jmt. Kasutades Jan Assmanni tõlgendust kultuurilisest mälestusest, vaatluse esineja topelttekstide staatust – ühed tekstid tõstetakse aktuaalsesse kultuurikäibesse, samal ajal kui dublikaatidena mõtestatud suletakse sellest käibest välja potentsiaalse kultuurimälestuse valdkonda. Oluline siinpuhul on, millist lugemisviisi rakendatakse tekstiga töötamisel, mitte niivõrd see, millised on teksti sisemised omadused.

Õhtu lõpetas tippkeskuse trükisooja artiklikogumiku "Võim ja kultuur II" esitlus ning põnev slaidiprogramm Aado Lintropi reisist Prantsusmaale Nimesi rahvusvahelisele konverentsile "Contemporary Fete" 2006. aasta septembris.

Konverentsi teinegi päev oli tiheda kavaga. Sirje Oleski juhitud kolmandat sessiooni alustas Tartu Ülikooli kirjandusprofessor Tiina Kirss ettekanne "Pidalitõbine tekst" Jaan Krossi ajaloolistest romaanidest "Väljakaevamised", "Kolme katku vahel" ja "Keisri hull". Lähemalt vaatluse professor, kuidas nendes teostes käsitletakse inkrimineerivaid tekste ja kirjutamise ohtlikkust, kirjutaja ja tsensuuri suhteid, ja n-ö pöördtoolitunde, kus tegelased seisavad näotsi "enesetsensuuri" ja "siseeksiili" proble-

maatikaga. Analüüsid Krossi suhet Pierre Jean de Béranger' luule, isiksuse ja ajastuga rääkis kirjandusteadlane ka Krossi enda kokkupuudetest tsensoriga.

Tsensuuri olemasolu sundis kirjutajaid kasutama allegooriaid, peitma teksti sümboloid. See oli küll ohtlik, ent toniseeriv ja vajalik kahemõtteline mäng kirjutaja ja kirjutamise reguleerija vahel.

Kirjandusteadlane ja elulugude uurija Rutt Hinrikus rääkis tsensuurist ja enesetsensuurist biograafiate kirjutamisel. Enamik elulugusid on läbinud mingil tasemel tsensuuri – biograafilistes teatmikes on teksti kontrollijaks selle koostaja või tellija, autobiograafilises tekstis tegutseb üldjuhul sisetsensor. Lähemalt oligi juttu autobiograafilistes tekstides rakenduvast sisetsensuurist, mis üldjuhul käivitub poliitilistel või moraalsetel põhjustel.

Istungit jätkas Eesti Kirjandusmuuseumi direktor Janika Kronberg. 1934. aastal kuulutas kirjastus *Loodus* välja romaanivõistluse, mille tulemusena pidi kirjutatama “kogu senist eesti algupärast proosat ületav romaan”. Žürii aga ei leidnud võistlusele laekunud 37 töö hulgast ühtki ootustele vastavat käsikirja ning 10 000-kroonine auhind jäi välja andmata. Samal aastal koostati pea kõigi võistlustööde katkenditest raamat “Suletud ümbrik”, mis järeeltsensuuri korras konfiskeeriti ja kirjastajat Hans Männikut ähvardas kuni aastane vanglakaristus. Põhjuseks, miks raamat kõrvaldati, toodi esile raamatu moraalivastane sisu ja nilbus. Uurimise käigus tuvastati, et raamatu koostaja oli P. Hamburg. Kohtus esinesid tunnistajatena Fr. Tuglas ja H. Raudsepp ning lõpuks mõisteti kirjastaja õigeks, kuid talle heideti ette ebaprofessionaalsust, raamatule aga madalat esteetilist taset, millesse Tuglase hinnangul haritum lugeja võis ka huumoriga suhtuda.

Risto Järve vaatluse all olid Kr. Gananderi usundialase teose “Mythologia Fennica” ümbertöötatud tõlke “Finnische Mythologie” ilmumisega seotud probleemid 1820. aastatel. Kristian Jaak Petersonilt pärinev käsikiri oli ilmumisvalmis juba 1820. aasta



Foto 2. Ettekandeid kuulavad (vasakult) Risto Järv, Vello Paatsi, Aado Lintrop ja Tõnno Jonuks. Alar Madissoni foto 2006.

sügisel, kuid tsensuuri takerdumise tõttu saadi trükiluba alles 1822. aasta algul. Millisel määral tehti “Finnische Mythologie” algkäsikirja kärpeid, ei ole võimalik arhiivimaterjali puudumise tõttu kindlaks teha. Võrreldes “Mythologia Fennica” ja “Finnische Mythologie’d” püüdis R. Järv hinnata, milline osa võis tsensuri tegevuse tõttu tõlke lõppvariandist välja jääda.

Konverentsi viimast sessiooni juhataks akadeemik Arvo Krikmann ning kõigepealt sai sõna Aado Lintrop ettekandega enesetsensuurist ja mütopoeetilisest tekstiloomest nganassaani šamaanirituaalides. Uurija tutvustas etappe, millega tulevane šamaan oma nägemused traditsioonidega kooskõlasse viib. Kõigepealt tõlgib ta visioonid sõnade keelde, seejärel aga viib need veelgi traditsioonilisemasse vormi ja laulab või jutustab neist. Protsessis on oluline roll pärimuslikul kontrollil – mütopoeetilise teksti kujundamine kuulajate reaktsioonide põhjal toimiva tagasiside abil. Pärimusliku kontrolli olemuslikuks osaks on enesetsensuur, mida tulevane šamaan rakendab nii oma visioone tõlgendades kui ka neist jutustades, arvestades ühelt poolt oma mütoloogia-alaste teadmiste ja ettekujutustega ning teiselt poolt kuulajate arvamuste ning arusaamadega. Kuna šamaani tegevus on orienteeritud publikule, keda ta pidevalt peab oma võimetes ja kompetentsis veenma, jääb pärimuslik kontroll koos enesetsensuuriga tema toiminguid ja sõnu alati mõjutama.

Mare Kõiva ettekanne keskendus erinevatele strateegiatele, mida rakendatakse kindlalt piiritletud vabadusastmega pärimusliigi – loitsude – edasiandmisel ja üleskirjutamisel. Tuhanded loitsutekstit arhiivis koos kogumispäevikutega võimaldavad jälgida pärimuse esitamist ja jäädvustamist tsenseerivaid toimemehhanisme. Lähedes C. Bellist, vaatles esineja lähemalt, kas rituaalid kontrollivad inimesi ja manipuleerivad nendega ning seda, mis on mõjutanud professionaalset folkloristi või publitseerijat.

Anu Korb rääkis vanima Lääne-Siberi luteriusuliste asunduse ühe pärimusgrupi – Rõžkovo *virulaste* sünni ja ristimisega seotud kombestikust tsensuuri ja enesetsensuuri vaatevinklist. Uurimus, mille põhjal ettekanne koostatud oli, tugines autori enda välitöödele alates 1999. aastast, mil ta küsitles aastatel 1913–1933 sündinud eesti keelt oskavaid naisi.

Traditsioonilises pärimusgrupis suunavad inimese eluringiga seotud normide täitmist tavaliselt vanemad elukogenud naised. Küsitletute emad olid oma lapsed sünnitanud kodus külaäämaemandate toel, kõrvaliste pilkude eest varjatult. Meditsiinisüsteemi arenedes olid naised dilemma ees, kas usaldada rajoonihaiglat ja võõrast arsti ning seega toimida riigivõimule meelepärast või jätkata traditsioonilisel moel, ent ametlikku poolt ignoreerides.

Veelgi rohkem probleeme tekitas varem iseenesestmõistetavuse ning vajadusena toimunud laste ristimine. Kuigi muutustega tuli kohaneda ja kodune sünnitamine suudeti praktiliselt välja tõrjuda, toimus laste ristimine edasi, kuid võimude eest varjatult.

Konverentsi lõpetas Liisi Laineste ettekanne huumori piiridest Taani pilapildifääraris. 2005. aasta sügisel lahvatanud karikatuuriskandaal näitas ilmekalt, et olukord, kus miski pole piisavalt püha ja tsenseeritud, et selle üle ei võiks nalja visata, võib põhjustada kultuurilisel tasandil tõsisemaid konflikte. Olgugi demokraatlikus kontekstis tsensuuril negatiivne tähendus, rakendub see ka tänapäeva läänelikus ühis-



konnas. Seda tingib ühelt poolt eetikakoodeks, teisalt meediakanali omanike või reklaamiosõtjate väärtushinnangud.

Pilapildiafääri tekitatud diskussioon kutsus üles peale sõnavabaduse ja tsensuuri teema arutlema ka ühiskonna tolerantsuse, kogukonna väärtuste jm sotsiaalsete protsesside üle, kuid käsitlema ka huumori piiride problemaatikat ning huumori olemust tsensuurist lähtudes.

Kõigile ettekannetele järgnenud elavad arutelud panid tõdema, et uurimis- ning diskuteerimisainest on küllaga ka järgmiste konverentside tarvis. Loodetavasti on võimalik mitmeidki lõppenud konverentsi ettekandeid varsti artiklitenä lageda, esialgu saab tutvuda teesidega aadressil <http://www.folklore.ee/tippkeskus/tsensuur/teesid.pdf>

Helen Hanni

## Kreutzwaldi päevad 2006

### Esimene päev

Kreutzwaldi päevade teadusliku konverentsi traditsioon Eesti Kirjandusmuuseumis on saanud 50 aastat vanaks. 20. ja 21. detsembril 2006 peetud istungid olid seekord pühendatud teemale “Tsitaat kultuuris”.

Kirjandusmuuseumi direktor Janika Kronberg avas konverentsi ja andis avaettekandeks sõna Tallinna Ülikooli rektorile Rein Rauale, kes viis kuulajad 12. saj lõpu ja 13. saj alguse Jaapanisse. Ettekanne pakkus põgusaid sissevaateid tsiteerimise tavadesse rahvaluulest kristliku traditsioonini, postmodernismist Konfutsiuseni ning tõdemist, et erinevad kultuurilised kogukonnad on ära määratud neis käibel olevate tekstide poolt, fraasid aga määratlevad oma päritolutekstid nende kandjate jaoks, aitamaks identifitseeruda sama kogukonna liikmetena. R. Raud analüüsis kõnekate näidete varal jaapani luuletuste omavaheliste viidete võrgustikke ning näitas tekstist teksti liikuvate tsitaatide kaudu, kuid iga järgneva teksti autor peab olema vandanud varasemat poeetilist traditsiooni.

Järgneva ettekande “Tsitaadi väärtus teaduses” autor Jüri Allik võttis kõnekstuleva kokku sõnadega *teaduse raamatupidamine*, mis tema sõnul on suuresti läinud ühe perekonna kätte: The Thomson Corporation. Jüri Alliku ettekanne oli intriigeriv sissevaade teaduse andmebaasi ISI Web of Science, mis jälgib 9300 ajakirja alates 1900. a-st ja sisaldab 36 milj artiklit. Häid alternatiive ISIle J. Alliku sõnul humanitaarias ei ole. Ohtrad tabelid illustreerisid statistilisi arvutusi küsimustes, kui palju teadusartikleid toodavad riigid miljoni elaniku kohta, milline on valdkondade osakaal maailma teaduses jm. Puhtalt kõneksolevaid arve uskudes võib aga jõuda ka seesuguste otsustusteni, nagu avaldaks keskmine eesti teadlane kolme aasta jooksul vaid ühe artikli. Tsiteeritavuse sagedustabel näib viitavat sellele, et teadus

on äärmiselt ebaefektiivne teadmiste vahetamise vorm: 19 miljonist tööst 48,8% on sellised, millele pole keegi kunagi viidanud. Kõige rohkem viidatakse J. Alliku poolt toodud andmeil 2–3 aasta vanustele töödele, niisiis on teadus väga lühiajalise mälu-ga institutsioon. Jüri Allik lõpetas oma ettekande 2006. a 4. apr “Postimehes” ilmu-nud artiklite kommentaaridele viidates tõdemusega, et Eesti teadus on nagu kilp-konn, kannatlik ja vähenõudlik ning et eesti teadusartikkel on kõige odavam teadus-artikkel maailmas, mis kutsus esile elava diskussiooni.

Janika Kronberg alustas oma ettekannet meenutusega 50 aasta tagustest Kreutz-waldi päevadest aastal 1957 ning rõhutas, et kirjandusmuuseum on kultuuri ja tea-duse vahealal asuv asutus. Seejärel andis direktor ülevaate 2006. a olulisematest sünd-mustest, näitustest ja üritustest Eesti Kirjandusmuuseumis osakondade lõikes. Arhiiv-raamatukogu jätkas pidevat tööd elektronkataloogi ESTER täiendamisel ja vanema ajakirjanduse digitaliseerimisel. Samuti jätkus Arhiivraamatukogu varamu faksiimile-väljaannete sari: CD – Lasteraamatud sarjast *Rõõmus raamat* (AR varamu nr. 4) ja faksiimiletrükk esimesest eesti luuleantoloogiast *Monned laulud* (AR varamu nr. 5). Eesti Kultuuriloolise Arhiivi aasta suursündmuseks oli suuresti Piret Noorhani alga-tusel korraldatud rahvusvaheline välisbalti arhiivide konverents juunikuus, mis tõi Tartusse paarkümmend eesti arhiivide hoidjat nii idast kui läänest, Siberist Aust-raalia ja Ameerikani, lisaks külalisi Lätist ja Leedust. See on oluline samm meie pä-randi kaardistamisel globaalses mastaabis, mida toetab Rahvuskaslaste programm koostöös Eesti Rahva Muuseumi, Rahvusarhiivi ja Karl Ristikivi Seltsiga, rõhutas J. Kronberg. Etnomusikoloogia osakonnas valmis neli raamatut, sealhulgas Triinu Oja-maa ja Andreas Kalkuni koostatud *Individual and Collective in Traditional Culture. Individuaalne ja kollektiivne traditsionaalses kultuuris*. Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Eesti Kirjandusmuuseumi aasta ühe tähtsündmusena nimetas J. Kronberg Eesti Va-bariigi Presidendi Preemia üleandmist möödunud aasta parimatele rahvaluulekogu-jatele Jüri Metssalule ja Tiit Birkanile. Trükist tuli Anu Korbi koostatud CD-antoloogia “Siberi eestlaste laulud”, Mall Hiiemäelt ilmus kaks tähelepanuväärset raamatut: *Päiv ei ole päiväle veli. Lõunaeesti kalendripärimus ja Sõnajalg jaaniööl*. Noortead-laste konverents “Noorte hääled” korraldati koos ERMiga, regilaulukonverents “Re-gilaulu müüdid ja ideoloogiad” toimus esmakordselt rahvusvahelisena. Folkloristika osakonna tegevusest tõstis J. Kronberg esile Aimar Ventseli Saksamaal ilmunud mo-nograafia sugulus- ja omandisuhetest Siberi külas ning 10 aasta täitumist ajakirjade “Mäetagused” ja “Folklore” sünnist. Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Tippkeskuse konverents “Tsensuur ja enesetsensuur” leidis aset novembris Võrumaal. Selle käi-gus esitleti ka artiklikogumikku Võim ja kultuur. Nii konverents kui kogumik sidu-sid omavahel erinevate teadusharude teadlasi. Oma ülevaate lõpus tänas kirjandus-muuseumi direktor toetajaid ja mahukamate laekumiste osas tõstis esile Stockhol-mist Balti Arhiivist saabunud raamatusaadetist (ca 50 kasti). Viimaks pani J. Kronberg kuulajaile südamele, et me ei tohiks teaduse tegemisel unustada imestamist ning et vaatamata “siisikeste” püüdmise spordile ning rahastamise probleemidele peaks säi-litama uudishimu.

Valgust, soojust, päikest, lund, kõike head ja head lõppevat tõe ja õiguse aastat soovides alustas Veljo Tormis ettekannet teemal “Sing sale proo...”. R. Raua avaette-kandes kõneks olnud tsitaadile *kirjutatud on vastandas V. Tormis lauldud on*: päri-must üles kirjutades on oht, et suuline pärimus saab sellega suletud. Läbi meenutus-

te Tammsaare õppefilmi tegemisest 1971. aastal põigetega regilaulude tüpoloogiasse, isiklikesse mälestustesse ning *sing sale proo* erinevate üleskirjutuste kõrvutamiseni tõdes V. Tormis, et *sing sale proo* puhul on tegemist lokaalse, koguni perekondliku pärimusega ning et arusaamatuna kõlava refrääni kõige tõenäolisem algupära on saksakeelne *singt alle froh*.

Päeva teine pool algas Ivar Ivaski mälestusfondi stipendiumi kätteandmisega Hasso Krullile. Tunnistust üle andmas oli fondi looja Astrid Ivask. Stipendiumikomisjoni haldusnõukogu liige J. Kronberg märkis endal au olevat tänavu juba teistkordselt esineda H. Krulli auhinnaväärilisuse põhjendamisel: J. Liivi auhinnale lisaks ka I. Ivaski stipendium.

Loogilise järjena eelnenule kõneles Anna Žigure Astrid Ivaskist ja tema luulest. Ta andis ülevaate A. Ivaski elust läbi kodumaalt lahkumise traagika kuni I. Ivaskiga kohtumiseni, nende elust ja tegevusest paguluses kuni A. Ivaski naasmiseni Riiga, samasse korterisse, kus oli möödunud lapsepõlv. A. Žigure sõnul on paguluses kolm võimalust: kibestumine, aktiivne unustamine või võimalus muuta kaotus võiduks ja valust võimu ammutada. Ivaskid võtsid vastu vaimsed rikkused, mida uus elukoht ja vabadus pakkusid. Astrid hakkas luuletama läti keeles, suurem osa ta luuletustest on sündinud paguluses ja suunatud kõigile lätlastele. Ta teemad on koduigatsusest laiemad. Astrid Ivask on A. Žigure sõnul ainuke läti pagulasluuletaja, kelle loomingu ei domineeri linnaluule, see jätkab läti luule traditsioone, olles seotud looduslähedusega. A. Ivaski luule sulandub orgaaniliselt läti lüürikasse, ometi on tal olnud elitaarse luuletaja kuulsus Tõestusväärtusega punkti A. Žigure sõnadele pani Viuu Härm, lugedes Astrid Ivaski luulet ja rõhutades, et A. Ivask pole mitte ainult ka luuletaja, vaid on väga luuletaja.

Liina Lukase ettekanne “EEVA ehk Eesti vanema kirjanduse tekstikogu” kutsus poeetilisest maailmast kaasa virtuaalsesse, vaatlemaks, milline on poeesia käekäik seal. EEVA sai alguse 2002. aastal vanema eesti kirjanduse õpetamisega seotud vajadustest. See on Tartu Ülikooli Raamatukogu ning Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule osakonna ühine projekt. Partnerina on alati tahetud näha ka Eesti Kirjandusmuuseumi. Digitaliseerimine on kulukas töö ja eeldab mäluasutuste koostööd. Projektil on kaks eesmärki: ühelt poolt võimaldab EEVA eesti kultuuriloo seisukohalt olulistele tekstidele originaalisäästliku ligipääsu ning teisalt on EEVA ka virtuaalne kirjanduslugu geokultuurilisel põhimõttel. Projekti kaks telgmõistet on “autor” ja “tekstikogu”. Kasutajasõbralikult on EEVA seotud ka e-kataloogiga ESTER.

Pärast arutelu EEVA kasutusvõimaluste üle siirdus konverentsi temaatika eesti kirjandusloos oluliste autorite juubelite meeldetuletamisele. Mats Traadi 70. juubeli puhul kõneles noor uurija Mari-Liis Tammiste teemal “Tõeluse ja muinasjutu vahel: folkloorne aines Mats Traadi loomingus”. Oma väga kompaktses ettekandes keskendus ta eelkõige romaanile *Puud olid, puud olid hellad velled*, vaadeldes rahvausku, mis põimitud romaani heide: seal räägitakse loodusest, selle kuulamisest, selle poole igatsemisest. Kõneleja sõnul võiks rahvausu liigitada kaheti: 1) loodusega suhestumine – puude ja looduse kuulatamine; 2) sotsiaalsed uskumused – rahva seas usuvahetusega seoses levinud jutud.

Konverentsi esimese päeva lõpetas Mart Velsker, kes kõneles sellest, kuidas kodumaine kriitika tõi 1960. aastatel “Arbujad” tagasi kirjanduspubliku teadvusse ja mil-list rolli selles etendas Kaie Muru. Mart Velsker jaotas publiku kolmeks ringiks: 1)



*Alar Madissoni pildike 2006. aasta Kreutzwaldi päevadelt.*

asjatundjate, vanemate lugejate ring, kes arbujaid 1930. aastatest mäletasid; 2) Nõukogude Eestis üles kasvanud lugejate põlvkond; 3) inimesed, kelle kokkupuuted kirjandusega olid väga põgusad. Oletatavasti võis mainituist teine ring kirjandusest teada, et a) on kolm kuulsat kirjanikku Kersti Merilaas, August Sang ja Mart Raud; b) on olemas kirjanduskriitik Paul Viiding; c) on olemas tõlkija Betty Alver. 1960. aastate kirjanduskriitikas tõi M. Velsker välja neli varianti, kuidas “Arbujatest” kirjutati: 1) võideldi stalinlike tõlgendustega kriitikat ümber lükates; 2) püüti näidata, et “Arbujad” on Ants Orase või Bernhard Kangro väljamõeldis; 3) 1960. aastatel riskantse võitu ja erandlik tõdemine, et “Arbujad” olid olemas ning et neil oli loominguline ühisosa; 4) räägiti arbujaist autori- või tekstikeskselt. Viimati mainitud võimalust kasutas ka Karl Muru ning pikemas perspektiivis oli just tema tee kõige edukam. Üle aegade kestvaid kirjutisi on loonud seega ka kriitika ja kirjandusteadus.

Konverentsi esimese päeva lõpetasid Karl Muru südamlikud tänusõnad, mis olid rajatud meenutustele oma elust Friedebert Tuglase *Väikse Illimari* sissejuhatuse tsitaadi taustal: *su elu on paremini läinud, kui sul endal oli selleks eeldusi.*

Marju Mikkel

## Teine päev

Konverentsi teise päeva juhatas sisse Maarja Lõhmus, kes ettekandes *Tsitaat kultuurivälja pingestajana* käsitles tsitaadi mõistet ja olemust ning tõi välja erinevaid tsiteerimistavasid eesti ja soome avalikes tekstides. Tsitaat on täpne ja elegantne märk, mis annab kõnelejale või kirjutajale vabaduse olla dialoogis varem tegutsenutega, sidudes nii aegu ja inimesi. Tsitaat aitab mälu töökorras hoida, loob ja pin-

gestab protsesse, väärtustab ja annab hinnanguid. Teisalt võimaldab tsiteerimine tuua kultuuri ka uusi ja võõraid ideid. Totalitaarses süsteemis on tsitaat normatiivne ja legitiimne ning väga tihedalt seotud tsensuuriga (igauks ei ole piisavalt väärikas tsiteerima nt riigijuhi kõnesid jne). Eestis on Jakob Hurta, August Jannsenit, Carl Robert Jakobsoni jt läbi aegade palju tsiteerinud just kultuuriinimesed, ja rahvusliku kultuuri ülalhoidmine ongi nagu vaid nende kohustus. Esineja väitel erineb situatsioon oluliselt Soomest, kus ka teised sotsiaalsed grupid või institutsioonid (nt poliitikud) kasutavad klassikalisi väärtustavaid tsitaate. Nii tsiteeriti Soomes Lönnrothi aastal väga erinevates väljaannetes Lönnrothi, Eestis tuli aga Kreutzwaldi aastal klassiku tsiteerimist ette vaid üksikjuhtudel. Eesti individualistlikus ühiskonnas ei kasutata üldjuhul vanu ühistekste, vaid tsiteeritakse pigem päevapoliitilist ja negatiivset.

Mare Kõiva väljendas oma ettekandes pahameelt ISI ühekülgse ja agressiivse tähtsustamise üle, leides, et vanadele humanitaarteadustele mõjub hukutavalt nii orienteerumine ainult ingliskeelsele publitseerimisele kui ka tendents tsiteerida vaid kõige uuemat teaduskirjandust. Järgnevalt käsitles esineja 1990. ja 2000. aastatel toimunud muutusi publitseerimises. Kui 1990. aastate esimesel poolel oli sotsiaal- ja humanitaarteadustel elektrooniliste väljaannete osas edumaa reaalteaduste ees, siis alates 1997. aastast hakkas olukord tasakaalustuma. Statistikad näitavad veebikeskkonnas avaldatavate artiklite järjest suuremat tsiteeritavust võrreldes trükiallikatega. Tulevikuväljavaatena humanitaaridele nägi esineja autorite ja institutsioonide suuremat initsiatiivi suunamaks oma elektroonilisi artikleid arhiveerimiskeskustesse ning jõulist riiklikku toetust elektroonilistele andmepankadele.

Eda Kalmre käsitles tänapäevalgi elujõulist ning samas vana juturepertuaariga orgaaniliselt seotud narratiivide rühma, millele võiks panna mõttelise pealkirja “*Väikeste rahva suured lood*”. Jutud räägivad rahvusvahelistest suurkujudest (Napoleoni, printsess Dianast, Jeltsinist jt) kui eestlastest ning nende taga võib näha nii väikerahva identiteedi üht väljendust kui ka ajaloo rahvapärast (soov)tõlgendamist. Nõukogude aja algul näiteks loodeti Ameerika abile ja nii olevat kuulnud Harry S. Trumani Ameerika hääles eesti keeles rääkimas, F. D. Roosevelti aga olnud hiidlane, jne. Tänapäeval on ajakirjandus üle võtnud mitmed folkloori funktsioonid ning eestlaste edu on olnud ka seal jätkuv diskursus (Eesti Ekspressis ilmunud fiktsioonid Boriss Beckerist ja Ayrton Sennast kui eestlastest, Boriss Jeltsinist kui Kalmer Tenno- saare vennast). Kõnealune repertuaar vastab igati tänapäeva muistendi kriteeriumidele: lugusid räägitakse nagu tõtt ning seeläbi saavutavad nad autoriteetsuse, ühtlasi väljendavad kui ka kujundavad nad sellisel moel meie uskumusi, mõjutavad auditooriumi, ärgitavad dialoogi, jne. Muistendid on eelkõige kultuuriliste igatsuste peegelkajastused: tänapäeval räägitakse poliitiliselt mõjukatest isikutest, üha rohkem ka spordi- ja popiidolitest. Kõrvuti eksisteerivad väike traditsioon, mis (enamasti suuliselt) jutustab ennast-eksponeerivat “külajuttu” ja mitmeid tänapäevaseid levikukanaleid kasutav rahvuslike “suurte lugude” vestmise traditsioon.

Mare Kalda vaatles traditsioonilistes aardejututüüpides leiduvaid püsivaid sõnaühendeid, mis harva saavad tsitaatideks teistlaadi tekstides, küll aga taastulevad või elustuvad samasuguse teksti uutest esitustes. Vormelid esitavad enamasti aarde kättesaamise tingimusi, asetudes jutusündmuste keskmesse ning toimides käitumisjuhustena: nt *kukega künda, kanaga äestada; seitsme venna veri peab valatud saama,*

jmt. Esineja analüüsis detailselt ühe tuntuma aardevormeli *kelle käsi paneb, selle käsi võtab* toimimist ning selle esitusvariante (varieerumine sõnastuses ja grammatikas, ütleja isikus, teadaandmise viisis jms). Üldjuhul toimub kogu tegevus kõnealuse jututüübi puhul jutureaalsuses, millele viitab tekstide minimaalne konkretiseeritus. Siiski leidub üks arhiivitekst, kus kirjeldatakse vormeli rakendamist tegevusjuhiseks ka füüsilises maailmas: räägitakse reaalsete isikutega toimunud sündmustest Vana-Kasaritsas 1861. aastal, mis kirjapanija väitel kajastuvad ka kohtuprotokollis.

Hasso Krull jätkas mõtteliselt oma regilaulukonverentsil peetud ettekannet, tõmmates elegantseid ühendusjooni Kalevala ja eesti regilaulu suure härja ja ilmalinnu, maailma usundites tuntud ürgolevuste (vedade Purusha, germaani hallahiiglane) ning Immanuel Kanti matemaatilise ülevuse mõiste vahele. Ilmalinnu ja suure härja prototüüpidega ei näe esineja ei looma ega lindu, vaid arhetüüpset olendit, kes on seotud kosmogoonilise ürgalgega, kust kõik algab ja kuhu kõik tagasi pöördub. Tekstide motiivid võivad viidata ohverdamisele (vrd regilaulude Suur tamm), substantisist alguse saavatele uuetele asjadele. Muna aga seostub paljudes maailma müütides maoga, linnu ja mao visuaalsed tunnused segunevad paiguti ka naiselike sootunnustega (siit võivad jäljed ulatuda kaugesse kiviaega). Ilmalinnu toimetamise vesist keskkonda käsitas H. Krull veeuputuse motiivile viitava algvee, ulgumere, vihmahoona ning kolme mätta motiivis nägi seost idapoolsete sukeldumismüütidega. Otsides viimaks siiski ka ise ilmalinnu prototüüpi lindude hulgast, arvas ta, et tegu võib olla nii maa- kui ka veelinnuga, aga igatahes rändlinnuga, kes seostub pidevalt tagasi tuleva maailmaloomisega, aastaaegade ringkäiguga. (Vt ettekande tervikteksti KK, 2007, 3, 229–237).

Igor Tõnuristi elevust tekitanud ettekanne *Eesti idiofonid – traditsioon ja “juhuslikkus”* andis ülevaate hämmastavalt laiaulatuslikust heliliste tegevuste maailmast 19.–20. sajandi Eestis. Idiofonide hulka kuuluvad mitmesugused tööriistad, millega tööprotsessi käigus tekitatakse korrapäraselt rütmiseeritud helisid: koodid (kõrgemad ja madalamad helid kindlas rütmis vaheldumisi), pesukurikad, sepavasarad (noor ja vana sepp), vikati teritamine (rütmis segiminekut häbeneti, heli järgi osati luiskajatel vahet teha). Teise rühma moodustavad rütmiliselt korrastamata sihikärsed helid: krapid-kellad, kõristid, heinateo lõpetamise signaal jpm. Omaette valdkonnana vaatles esineja tavandilisi lärme ja helisid, nagu kelladega kirikusseõit (üks kell kõrgema, teine madalama heliga), pulmahelid (härjasabast piitsa plaksutamine, herne kõristamine kahe põhjaga õllekannus, rituaalne löök vastu seina pulmade lõpus jne), sanditamise hääled (Kihnust pärit rituaalne kellaga puukulp) jpt. Sageli kasutati idiofone tantsumuusikaks mängivate viisipillide saateinstrumentidena (tuhapill, pingipill, umba, pudelid jm), aga tantsida võidi rehepeksu ajal ka vaid puupulka klõbina saatel. Eraldiseisva idiofonina väärib käsitlemist parmupill.

Päeva ja kogu konverentsi lõppu kuulutasid mitmesugused helid ja lärmid.

Kadri Tamm

## Lõppenud aastast Akadeemilises Rahvaluule Seltsis

2005. aasta 28. novembril sai Tartu Ülikooli rahvaluuleprofessori Matthias Johann Eiseni poolt ellu kutsutud Akadeemiline Rahvaluule Selts (ARS) 80-aastaseks. Tähtpäeva meenutati seltsi iga-aastase rahvaluule kogumiskonverentsi järgses kohvilauas. Sünnipäev oli muidugi mõnes mõttes tinglik, sest enamiku sellest 80 aastast viibis selts n-ö varjusurmas, kuna ta nõukogude võimu poolt 1940. aastal likvideeriti ja taasasutati alles 25. jaanuaril 1996. Nii on ARS jaganud Eesti Vabariigiga üsna ühesugust saatust. Pea kolmkümmend aastat (1966–1995) tegutses ARSi asemel tulemusrikkalt Emakeele Seltsi (ES) rahvaluuleseksioon. Sel moel on folkloristidel oma ühing ikka olnud, täienduseks muudele institutsioonidele. Asutamisel seati ARSi tegevuse eesmärgiks rahvaluule korjamine, huvi äratamine rahvaluule vastu ja rahvaluule uurimine eelkõige üliõpilaste hulgas. Praktikaks kujunes aga asi sootuks teistsuguseks – peamiseks tegevusväljundiks jäi teaduslike ettekandekoosolekute pidamine 5–6 korda aastas. Sama traditsiooni jätkati ESi rahvaluuleseksiooni aegadel: siis kasutati ürituste elamuslikumaks muutmiseks rahvalauluansamblite, aga ka Vanemuise teatri juures tegutsenud Jaan Toominga stuudio õpilaste abi. Praegusel ajal on ARSi eesmärgiks ühendada nii kutselisi folkloriste, rahvaluuletudengeid kui teisi folkloorihuvilisi, sõltumata nende töökohast ja erialast. Selts peaks soodustama teabe ja uute ideede levikut folkloristikas, aga ka isiklike kontaktide loomist ja püsimist. Nüüdsel konverentsidest-seminaridest üleküllastunud ajal on ARSil olnud keeruline oma tegevust kavandada. Seltsi tegevust on juhtinud alates 8. septembrist 2005 Risto Järv Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetoolist, Rein Saukas ja Taive Särg Kirjandusmuuseumist, vastavalt folkloristika ja etnomusikoloogia osakonnast. Koosolekute korraldamiseks on ARSile lahkesti oma saali kasutada andnud Kirjandusmuuseum.

Seltsi tegevusaasta kestab tavaliselt sügisest sügiseni, seega oli vahemik 2005–2006 juubelihooaeg. ARSi tegevus 2006. aastal kulges kindlaks kujunenud rada pidi, kuid ellu kutsuti ka uusi, positiivset vastukaja pälvinud üritusi.

Traditsioonilisi kõnekoosolekuid on peetud neli (22. veebr, 6. ja 20. apr, 25. mail). Nendel oli juttu kõnekäändudest-fraseologismidest, šamanismist, eepostest. Kahel korral täiendasid ettekandeid esinejate endi tehtud eksootilised videod: Ungari Teaduste Akadeemia professor Mihály Hoppál näitas löike mongoolia ja hiina šamaanide tegevusest, Ülo Valk aga eeposte suulisest ettekandmisest Indias. Aleksander Heintalu (Vigala Sassi) äsjailmunud eepose “Kuldmamma” tutvustusele kogunes rohkearvuline noorepoolne publik, kes tavaliselt Kirjandusmuuseumis toimuvatele üritustele ei satu. Sellest võib järeldada, et seltsi koosolekute tagasihoidlik reklaam ei jää tähele panemata ja edaspidigi tasub potentsiaalsetel huvilistel hoida silma peal üritustel, mida korraldab ARS Kirjandusmuuseumis.

Teiseks kinnistunud suunaks seltsi tegevuses on pidulikud kõnekoosolekud, millega on tähistatud nimekate folkloristide tähtpäevi (2005. a sügisel Ellen Liivi 75. ja Pille Kippari 70. juubel). Sel aastal pühitseti Tartu Ülikooli dotsendi Paul Hagu 60. sünnipäeva. Juubilar esines ettekandega, mida aitas ilmestada setu meestelaulu



*Foto 1. Õhetavate nägudega ARSi juhatus enne Mall Hiiemäe juubelikoos-olekut 10. jaanuaril. Alar Madissoni foto 2007.*

ansambel “Liinat´ suraq”, esitades sünnipäevalapsele ka improviseeritud tervituslaulu. Koosolijad said vaadata juubilarile selleks puhuks koostatud väljapanekut “Paul Hagu ilmunud tööd”.

Neljandat korda toimus ARSi kogumiskonverents (26. okt), seekord pealkirja all “Kogumistöö mõtestamine”. Käesoleva aasta interdistsiplinaarsel osavõturohkel konverentsil oli 12 ettekannet folkloristidelt, etnoloogidelt, etnomusikoloogidelt, lingvistidelt – doktoritest-vanemteaduritest tudengiteni. Esinejaid oli Tartu Ülikoolist, Eesti Kirjandusmuuseumist, Eesti Muusikaakadeemiast. Kahju vaid, et Eesti Rahva Muuseum seekord kõrvale jäi. Käsitletud ekspeditsioonid ja kogumisprojektid olid toimunud kodumaal, peamiselt saartele (Kihnu, Muhu, Vormsi), Lõuna-Eestisse (Urvas-te, Setu), aga raja tahagi (Vepsa, Komimaa), samuti tutvustati Tartu üliõpilaspärimuse kogumist. Ka nende kogumisprojektide eesmärgid olid erinevad ja mitmekesised – setu lauluansamblite mitmekanaliline salvestamine, eesti keelt võõrkeelena õppivatele üliõpilastele eestlaste pärimuskultuuri tutvustamine nende jaoks täiesti uues ja võõras keskkonnas, Kärkla linnas elava võrukese Laine Mägi lauluvara talletamine, kooliõpilaste pärimuse kogumine endistel rannarootslaste aladel Noarootsis ja Vormsil. Viimase puhul oli tegemist rahvusvahelise, Ahvenamaa Põhjamaade Instituudi (Nordens Institut på Åland) juhitava projektiga, mille lõpptulemus – rootsi-keelne kogumik “Det var en ko och det var poängen” (“Elas kord lehm ja ongi kogu lugu”), milles eesti materjal on kahes keeles, – Piret Voolaiul koosolijatele ette näidata oli. Mitmekulgset ja kuulajatele vaheldusrikast pilti pakkus ka ettekannete esituslaad – tudengite ja magistrantide emotsionaalsed muljed, Piret Voolaiu põhjalikult läbitöötatud materjali süsteemne esitus, Valdo Valperi kirjanduslikult lihvitud sõnastus, Žanna Pärtlase pedagoogianne teha kuulajatele arusaadavaks keerulise salvestusviisi põhimõtted. Konverentsi lõpetas 35-minutiline lavastatud film “Vepsän



*sai* ehk Vepsa pulm”, mida kommenteeris Kristi Salve. Kuulajate hulgas oli Tartu Ülikooli õppejõude, samuti üliõpilasi, kes oma kaaslaste esinemisele kaasa elama olid tulnud. Osavõtjate suur hulk tõendab veenvalt taolise konverentsi vajalikkust. Praegused tudengid, tulevased teadlased saavad siit võib-olla oma esimese esinemiskogemuse ja erinevate asutuste folkloristid tunnevad end ühtse perena.

ARS on püüdnud oma tegevushaaret laiendada ja mitmekesistada. Selle näiteks võiks olla kultuuriloolis-folkloristlik seminar-retk Helme kihelkonda. Bussireisi ajal kuulati folkloristidelt nelja ettekannet Helme kihelkonnaga seotud teemadel. Retke juht, Tõrva Gümnaasiumi 9. klassi noormees Tauno Tilk viis seminarist osavõtjad Helme kihelkonna huviväärsetesse kohtadesse: orjakivi, kalmistu, kirikuvaremed, koduloomuuseum, ordulinnuse varemed, koopad e Helme põrgu, ohvriallikas, Helme mõis, Tõrva kirik-kammersaal, lisaks veel Taagepera mõis, kirik, kalmistu ja talupojast mõisniku Mats Erdelli kabel seal, ainulaadne kogu Eestimaal. Retke viimane punkt oli 1812. aasta Prantsuse-Vene sõja väejuhi Barclay de Tolly mausoleum, mille töötaja või valvur või piletimüüja või giid – tegelikult kõik kokku ühes isikus – andis võluvalt, intelligentselt ja emotsionaalselt edasi oma rikkalikud teadmised sellest huvitavast paigast. Seminar-retk oli hariv ja meeleolukas üritus nii ARSi liikmetele ja sõpradele kui ka noorele giidile Taunole, kes tõenäoliselt pidi kogema sootuks nõudlikumaid ja teadlikumaid kuulajaid, kui tal tavaliselt on.

Esmakordselt koostas ARS fotonäituse eksponeerimiseks Kirjandusmuuseumi vana maja trepikojas. Juhatuse liikmetele jäid silma ja meelde Alar Madissoni muljetavaldavad (portree)fotod kogumiskonverentsist. Nii sündis näitus “Kultuurilugu loomas ja leidmas” – 35 fotot ARSi olulisematest tegemistest, alates Ellen Liivi juubeli-koosolekust. Lisaks akadeemilises ümbruses tehtud piltidele on näitusel Kanni Labi ning Piret ja Kalle Voolaiu fotod Helme seminar-retkest. Näitus avati pidulikult lindi- lõikamisega regilaulukonverentsi esimese päeva õhtul, 22. novembril.

ARSi 2006. aasta seitsmest üritusest on osa saanud ligi kolmsada huvitatut.

ARSi aasta sai teoks tänu Kultuurkapitali toetusele, mille eest talle siinkohal suur tänu.

## **2006. aastal ARSi üritustel peetud ettekanded (ajalises järjekorras)**

*Asta Õim.* Fraseologismide vastendamisest ehk kui klišeeline on fraseologism

*Arvo Krikmann.* Tekstide päritolust ja rahvaehtsusest Kreutzwaldi vanasõnade ja kõnekäändude käsikirjas (EKLA, f. 63, m. 4: 23)

*Mihály Hoppál.* Rebirth of shamanism (Šamanismi taassünd)

*Aleksander Heintalu (Vigala Sass).* Eepos “Kuldmamma”

*Ülo Valk.* India suulised eeposed

*Rein Saukas.* Rahvusliku liikumise juhtivate tegelaste konverents 6.–8.juulil 1870. aastal Helves ja Tarvastus

*Kadri Tamm.* Killukesti välitöödest Helves 1998. aastal

*Paul Hagu.* Helme laulust, aga helletustest mitte sõnagi

*Risto Järv.* Helmeid Helme rahvajuttudest

*Paul Hagu.* Setu meestelaulu võlust

*Elo-Hanna Seljamaa.* "Mis edustab ja elu loob, ei tohi kaduda." Kristjan Raud ainelise vanavara korjamisest

*Kristi Salve.* Vepsa – maast taevani

*Piret Koosa.* TÜ etnoloogid Komimaal

*Madis Arukask.* Kogumistöö kontekstid mitte-eesti grupis

*Žanna Pärtlas, Andreas Kalkun.* Leiko, Helmise ja Kuldatsäuga mitmekanalilisest salvestamisest

*Valdo Valper.* Kogumisest Urvastes ja Muhus

*Piret Voolaid.* Mõned mõtted koolipärimuse kogumisest Noarootsis ja Vormsil 2006. aasta kevadel

*Risto Järv.* Üliõpilasrahva jutud 2004–2006. Kogumine tugitoolist

*Marju Himma, Andreas Kalkun.* Verskah papi puul ehk kuidas 2006. aastal Setomaal pärimust koguti

*Liisa Pöld.* Tartu Ülikooli etnoloogiaüliõpilaste välitööd Kihnu saarel suvel 2006

*Liisi Bakhoff, Anneliis Klaus.* Murdepraktika Muhus

*Helen Kõmmus.* Võrukesest rahvalaulik Kärldlas ehk 2004–2006 aasta välitöödest Hiiumaal

Akadeemilise Rahvaluule Seltsi tegevust 2006. aastal toetas Eesti Kultuurkapital.

Rein Saukas

## NEWS IN BRIEF

### **In the Sky and on Earth. Folkloristics in Vilnius, Lithuania.**

On October 17–19, 2006, eight members of the Department of Folkloristics at the Estonian Literary Museum visited Lithuanian colleagues at the Lithuanian Institute of Literature and Folklore in Vilnius. During the visit former contacts and acquaintances were renewed and new ones established.

On October 18, a seminar was held to introduce the research and activities of the Estonian Literary Museum. Piret Voolaid and Anneli Baran introduced our databases (of riddle periphery and of Estonian phrases), Mare Kalda introduced aspects of studying treasure legends, Karin Maria Rooleid elucidated some issues in compiling the International Folklore Bibliography, and Andres Kuperjanov introduced Estonian ethnoastronomy. The seminar was headed by Mare Kõiva.

## **Annual conference of the Centre of Cultural History and Folkloristics in Estonia**

On November 1–2, 2006, the annual conference of the only humanities top centre in Estonia – the Centre of Cultural History and Folkloristics in Estonia – was held in South Estonia. The topic of the conference was “Censure and Self Censure”. The annual book of the centre “Võim ja kultuur II” was displayed at the conference.

## **The Days of Kreutzwald at the Estonian Literary Museum**

On December 20-21, 2006, the 50th scientific conference Kreutzwald days was held in the Estonian Literary Museum. Traditionally, the first day of the conference concerns issues of wider cultural and social interest, followed by a session on literature and the second day of the conference covers folkloristic topics.

## **On the previous year of the Academical Folklore Society**

The Academical Folklore Society established 80 years ago by the folklore professor Matthias Johann Eisen of Tartu University celebrated in 2005-2006 its jubileum. The four traditional meetings featured presentations on saying and phraseologisms, shamanism, epics and a dedication to the 60th anniversary of folklorist Paul Hagu. For the fourth time, an interdisciplinary and participant-rich collecting conference was held with papers from folklorists, ethnologists, ethnomusicologists, linguists students and researchers. Helme parish was under highlight with a cultural historical and folkloristic expedition. For the first time, the society compiled an exhibition – “Finding and Creating Cultural History” – of 35 photos depicting its’ most important activities.